

**Інформаційно-аналітична довідка
щодо роботи зі встановлення стандартів державної мови і методів
перевіряння рівня володіння державною мовою,
необхідного для набуття громадянства
чи зайняття визначених законами посад**

1. Напрацювання і затвердження стандартів державної мови.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (далі – Закон) Національна комісія зі стандартів державної мови (далі – Комісія) напрацьовує з урахуванням пропозицій та висновків Інституту української мови Національної академії наук України, інших наукових та освітніх установ і затверджує стандарти державної мови. Отже, законодавець передбачив обов'язкову співпрацю Комісії з фаховою спільнотою задля збереження і розвитку державної мови.

Для цього Комісія налагодила співпрацю з науковими інституціями, зокрема підписала Меморандум про співпрацю з Національною академією наук України (січень, 2024), Національною академією правових наук України (березень 2024) для ефективної взаємодії з низкою наукових мовознавчих та правничих інституцій та Київським столичним університетом імені Бориса Грінченка (жовтень, 2024).

Важливо, що збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови – діяльність, яка внесена до Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року (далі – Програма).

Для виконання Закону, Програми та для впорядкування процедури напрацювання і затвердження стандартів Комісія розробила і затвердила Порядок напрацювання, затвердження, уведення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них (16 листопада 2023 року, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04 грудня 2023 р. за № 2107/41163, далі – Порядок). Цей Порядок установлює загальні вимоги до здійснюваної Комісією процедури напрацювання, затвердження, уведення в дію стандартів державної мови, їх перегляду та внесення змін до них, зокрема правопису української мови, української термінології, стандартів транскрибування і транслітерації, інших стандартів у сфері забезпечення функціонування української мови. У порядку чітко визначені форми проєктів відповідних стандартів, етапи напрацювання стандартів, перелік документів справи стандарту – загалом усе, щоб зафіксувати повну і прозору картину напрацювання і затвердження стандартів.

Упродовж 2024 року Комісія з групою авторів від закладів освіти: Олександра Антонів (Львівський національний університет імені Івана Франка), Олена Синчак (Український католицький університет), Галина Бойко (Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка») працювала відповідно

до встановленого Порядку із редакцією Стандарту державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1 – С2». Об вересня 2024 року зазначений Стандарт набрав чинності. Він забезпечить фахівцям міцне підґрунтя для розроблення чітких й узгоджених навчальних програм, створення нових підручників і словників, відкривання освітніх українськомовних програм та навчальних мовних центрів, а найголовніше – дасть правову основу для організації та проведення для всіх зацікавлених сертифікаційного іспиту з української мови як іноземної. Це було одним із завдань Програми і є важливим етапом на шляху до створення і реалізації всеохопної системи сертифікації з української мови як іноземної.

Усі етапи напрацювання стандартів державної мови засновані на тісній взаємодії Комісії, робочої групи (фахівці) наукових установ та закладів освіти.

Відповідно до вимог Порядку станом на грудень 2024 року Комісія координує роботу двох робочих груп із напрацювання термінологійних стандартів:

1) «*Правнича термінологія. Термінологія конституційного права*». Наразі триває робота з доопрацювання другої редакції у співпраці з органами влади та науковими інституціями.

2) «*Термінологія у сфері безпеки державного кордону*». Напрацювали першу редакцію, триває робота відповідно до Порядку.

Відповідно до Порядку у процесі напрацювання стандартів Комісія залучає додаткові форми громадського обговорення та консультацій із фаховою спільнотою (конференції, форуми, круглі столи, інтернет-конференції тощо), щоб почути думку представників різних інституцій, органів влади та наукових шкіл.

Під час засідання колегії Комісії 26 листопада 2024 року члени колегії та запрошені представники від Інституту української мови НАН України, Інституту мовознавства ім. О. Потебні, Державної прикордонної служби, Ради національної безпеки і оборони України, Національної академії правових наук України, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київського інституту Національної гвардії України обговорювали потреби щодо напрацювання стандартів української термінології з проблемних питань, зокрема засадничих правничих термінів, термінології у сфері кіберзахисту, медичної термінології (термінології фізичної та ментальної реабілітації) та військових термінів та плани з формування робочих груп для відповідної роботи на 2025 рік.

У контексті встановлення стандартів державної мови важлива робота Комісії у процесі деколонізації назв населених пунктів та їх приведення до стандартів державної мови.

Комісія у 2023 році затвердила *Перелік сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендації щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови*. Тривалим був шлях до законодавчого схвалення нашої позиції. Упродовж багатьох місяців відбувалися консультації з Комітетом Верховної Ради

України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Голова, заступник Голови та члени Національної комісії зі стандартів державної мови брали участь у погоджувальних нарадах і засіданнях названого вище Комітету та його підкомітету з питань деколонізації, підготували та розглянули десятки експертних висновків щодо відповідності пропонованих назв до стандартів державної мови, та долучилися до відродження українськомовного ландшафту України.

Верховна Рада України проголосувала за зміну 327 зрусифікованих назв населених пунктів. Констатуємо, що нині сотні населених пунктів України повертають собі історичні найменування або набувають нових, що відповідають традиціям, духовній культурі та етнічній самобутності нашого народу та не порушують стандартів державної мови.

2. Встановлення й удосконалення методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад.

Найбільш помітною для суспільства є діяльність Комісії щодо визначення рівня володіння державною мовою для осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків та для осіб, які мають намір набути громадянство України.

Виконання цього завдання спрямоване насамперед на те, щоб Український народ – носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, був певний, що державна політика, державне управління і державна безпека перебувають у руках тих, хто вільно володіє державною мовою, а отже, точно й правильно сприймає й поширює ідеї від імені Української держави та забезпечує їхнє втілення. А нові члени нашої спільноти повинні засвідчити свою здатність правильно сприймати й розуміти права, а також виконувати обов'язки, що виникають внаслідок набуття статусу громадянина України.

Єдиним достовірним і максимально точним засобом визначення рівня володіння мовою є спеціальний іспит, під час якого не перевіряють засвоєння навчального матеріалу, а дають можливість показати уміння в застосуванні української мови, щоб встановити комунікативну компетентність особи, її словниковий діапазон, ступінь вправності у застосуванні мовних форм, а також обізнаність зі стратегіями ведення усного та письмового офіційного спілкування.

Комісія відповідно до повноважень здійснює системні заходи з метою забезпечення об'єктивності, надійності, достовірності отриманих результатів. Цьому сприяє процедура рецензування й затвердження завдань для іспиту, періодичне оновлення для включення їх до Банку завдань.

Від часу запровадження іспиту на визначення рівня володіння державною мовою, який є єдиною підставою для отримання державного сертифіката, що підтверджує володіння українською мовою, Комісія через мережу

призначених уповноважених установ забезпечила можливість скласти іспит 264 794 громадянам України, 1988 іноземцям та особам без громадянства.

Орієнтовно 84% громадян України, які склали іспит, підтвердили вільне володіння державною мовою першого або другого ступенів, а 89% іноземців та осіб без громадянства підтвердили володіння українською мовою на середньому рівні першого ступеня, який визначений як необхідний для набуття громадянства України.

Станом на грудень 2024 року іспит відбувається у 53 уповноважених установах 21 регіону України. Проведення іспитів в іспитових аудиторіях забезпечують 175 інструкторів Комісії. Упродовж 2024 року 46307 претендентів взяли участь в іспитуванні, а заповнюваність іспитових аудиторій перевищила 70 відсотків.

Встановлення результатів іспитів на рівень володіння державною мовою було б неможливим без співпраці з екзаменаторами (станом на грудень 2024 року – 135 екзаменаторів), яких делегують уповноважені установи, а Комісія забезпечує їхнє навчання та повсякденний консультативний супровід у процесі перевірки завдань відкритого типу. Зокрема за 11 місяців 2024 року екзаменатори Комісії виконали 94 149 перевірок завдань усної частини іспиту (монологу) та 73 713 перевірок завдань письмової частини іспиту (переказу), загалом витративши на це 34 119 астрономічних годин. Відповідно до Порядку проведення іспитів держава відшкодувала екзаменаторам надані послуги в сумі 10 331 475 грн.

Комісія постійно працює над удосконаленням системи забезпечення дотримання правил проведення іспитів, щоб унеможливити порушення процедури іспитування з боку усіх його учасників.

Запровадження у 2024 році удосконаленої системи відеоспостереження дозволяє відповідальним працівниками Комісії в режимі реального часу спостерігати за діяльністю іспитових аудиторів, а також залучати перегляд записів під час розгляду скарг. Запроваджені нововведення з одного боку знизили кількість скарг на порушення процедури іспиту (від 550 у 2022 р. до 273 – у 2024 р.), а з іншого дозволили Комісії збільшити кількість обґрунтованих відмов щодо їх задоволення. Якщо у 2023 – 2022 роках кількість задоволених скарг складала майже чверть від загального їх числа, то у 2024 році задовольняють лише кожен 10 скаргу.

Зріс також рівень відповідальності претендентів у ставленні до іспиту та його вимог, зменшилася кількість необґрунтованих відмов від реєстрації на іспит.

Нові нормативні акти, напрацьовані в Комісії наприкінці 2023 року – упродовж 2024 року заклали можливості для збільшення діапазону завдань для іспиту та вдосконалення його структури (завдання на письмо), сприяли забезпеченню ефективної та прозорої перевірки рівня володіння державною мовою для виконання службових обов'язків або для набуття громадянства України.

Комісія разом із уповноваженими установами створила й забезпечила необхідні умови для участі в іспитах на рівень володіння державною мовою

претендентів – осіб з інвалідністю, зокрема в оновленому 2024 році *Порядку призначення уповноважених установ, які забезпечують проведення іспитів на рівень володіння державною мовою та перевірку й оцінювання їх результатів* суттєво змінилися вимоги до розташування, обладнання та функціонування іспитової аудиторії.

Комісія розпрацювала й затвердила Положення про створення спеціальних умов для складення іспиту на рівень володіння державною мовою претендентами – особами з інвалідністю (рішення Комісії від 18 жовтня 2023 року № 380, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2023 року за № 2177/41233). Це перший в Україні подібний документ, який визначає організаційно-методичні засади створення спеціальних умов для складення іспиту на рівень володіння державною мовою претендентами – особами з інвалідністю. Комісія передбачила безперешкодний доступ претендентів – осіб з інвалідністю до території та приміщення уповноважених установ, у яких відбувається складення іспиту на рівень володіння державною мовою; матеріали, необхідні для складення іспиту претендентами – особами з інвалідністю (роз'яснення щодо процедури виконання письмової та усної частин іспиту, оформлені в паперовому вигляді для осіб з інвалідністю з порушенням слуху); аудіотексти (для осіб з інвалідністю з порушенням слуху), презентовані жестовою мовою в іспитовій системі; зошити із завданнями письмової частини іспиту та бланки для відповідей, надруковані рельєфно-крапковим шрифтом Брайля (для осіб з інвалідністю з порушенням зору); допомогу асистента – особи, визначеної окремим рішенням Комісії та додатковий час (за необхідності).

У 2024 році на запити претендентів – осіб з інвалідністю Комісія віднайшла технічно-організаційні можливості та забезпечила створення спеціальних умов для складання іспиту на рівень володіння державною мовою претендентам із порушенням слуху, зору та мовлення 15 особам. На сьогодні питання доступності стає ще більш актуальним.

3. Плани і перспективи.

У наступні роки Комісія планує продовжувати заплановану та уже організовану роботу над іншими проєктами стандартів державної мови, пошукати співпрацю з науковими та освітніми установами. Усвідомлюючи потреби у спеціальних дослідженнях, висновках та пропозиціях від фахівців, визнаючи, що напрацювання стандартів державної мови – це високоінтелектуальна праця, Комісія розпочала і продовжує шукати шляхи врегулювання питання оплати представникам наукової спільноти за участь в робочих групах з напрацювання стандартів державної мови. Також проблемою для Комісії становить модернізація іспитової системи та завершення побудови її комплексної системи захисту інформації.

Представники від Комісії брали участь у розробці законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо сертифікації рівнів володіння українською мовою» для закріплення за Національною комісією зі стандартів державної мови повноважень щодо створення державної системи сертифікації

з української мови як іноземної. Це важливий напрям діяльності, який зміцнить статус української мови в Україні та за кордоном.

Наразі Комісія організувала робочу групу з представників фахової спільноти з 47 закладів освіти в Україні для напрацювання структури сертифікаційного іспиту з української мови як іноземної та зразків завдань. Упродовж грудня поточного року триває розроблений Комісією спільно з Вищою школою публічного управління за підтримки Українського центру оцінювання якості освіти курс за програмою «Основи теорії та практики розроблення й рецензування тестових завдань для іспитів з української мови» для ознайомлення потенційних авторів і рецензентів із нормативними документами, процедурою розроблення та рецензування завдань для іспитів на рівень володіння українською мовою.

У 2024 році Комісія увійшла до асоційованих членів Асоціації укладачів мовних тестів (ALTE – the Association of Language Testers in Europe), що сприятиме міжнародному визнанню системи тестування і державного сертифіката про рівень володіння українською мовою.

Попри все, одним із найважливіших завдань було і залишається зміцнення інституційної спроможності Комісії, яка полягає у збільшенні штатної чисельності, а також забезпеченні Комісії приміщенням відповідно до Положення про Національну комісію зі стандартів державної мови, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 911 від 06 листопада 2019 року. У цьому напрямі триває спільна робота з МОН України.